

KERESZTÉNY POLITIZÁLÁS A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Szerencsés Károly

KERESZTÉNY POLITIZÁLÁS A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Szerencsés Károly

A II. világháború befejeződése után a megelőző időszakhoz képest gyökeresen új szellemi, politikai, lélektani, gazdasági körülmények jöttek létre Európában. Ez fokozottan igaz azokra a területekre, így Magyarországra is, amelyek a viláégés után szovjet megszállás alá kerültek. Erőteljesen befolyásolta az egyes országok társadalmának állapotát, hogy győztesként vagy vesztesként kerültek-e ki a világháborúból, hogy mekkora veszteségeket szenvedtek el, sikerült-e időben átállniuk a győztesek oldalára, volt-e, s ha igen, milyen mértékű ellenállás a területükön a megszállókkal, illetve a nemzetiszocialista ideológiával szemben. Következéssel járt továbbá, hogy milyen fokon s milyen módon kollaborált az adott ország politikai elitje, kormányzata a megszállókkal. Meghatározta a politikai kibontakozást továbbá az is, hogy miképpen ítélték meg a megszállók az adott ország háború előtti politikai, társadalmi berendezkedését: volt-e visszatérés egy háború előtti politikai korszakba és rendszerbe, vagy megtagadtak minden azonosságot a korábbi rendszerrel, és gyökeresen új körülményeket kívántak teremteni.

Általánosságban elmondható, hogy a keresztény(demokrata) pártok és csoportok mindenütt aktívan részt vettek a megszállókkal szembeni ellenállásban, ami értelemszerűen ellenállást jelentett a nemzetiszocializmussal, fasizmussal vagy annak fiókideológiáival szemben is. Így volt ez Magyarországon is, akkor is, ha az itteni ellenállási mozgalom mértékét nem lehet összehasonlítani a lengyel, délszláv vagy akár francia ellenállási mozgalommal. Természetesen ennek a legfőbb oka, hogy Magyarország egészen 1944 tavaszáig teljesen más helyzetben volt, mint Lengyelország, Franciaország vagy Jugoszlávia. A magyar kormány ugyanis meg tudta akadályozni az ország megszállását, biztosítani tudta polgárainak létbiztonságát. Ám ennek komoly ára volt. Többek között a részvétel a háborúban, ennek minden következményével, illetve a szabadságjogok korlátozása, beleértve a zsidósággal szembeni korlátozó rendelkezéseket. Annál is inkább megdöbbentő és kiábrándító volt, ami a német megszállás után történt, beleértve a magyar állampolgárok százezreinek elhurcolását, illetve a nyilaspuccs megvalósításával az egész önálló magyar államiság látszatba száműzését.

A keresztény(demokrata) politizálás Magyarországon igen erőteljesen kapcsolódott a keresztény egyházakhoz, mindenekelőtt a katolikus egyházhoz. Mivel az egyházak kitüntetett szerepet vittek a két világháború közti magyar társadalmi élet szervezésében, s így szükségképpen részévé váltak a politikai rendszernek is, helyzetük a világháború utolsó szakaszában, illetve Magyarország megszállása után igen nehézé vált. Csak rontott a dolgon, hogy az alapjaiban keresztényellenes nemzetiszocialisták olyan magyar elvtársaikat ültették látszatpozíciókba, akik a nyilas hungarizmus jegyében fennen hirdették a keresztény gyökereiket.

Tovább nehezítette a helyzetet, hogy az új megszállók, a szovjetek, brutálisan léptek fel az egyházzal szemben. A világnézeti okok mellett a megszállók hozták magukkal ötödik hadoszlopuk vezérkarát is, akik közül sokan – elsősorban Rákosi Mátyás – már 1919-ben részt vettek a magyar egyházak likvidálásának kísérletében. A szovjet megszállók katonai és politikai értelemben is teljhatalommal rendelkeztek, utóbbit a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) gyakorolta. Nem kétséges, hogy Sztálin – ha érdekei úgy kívánták volna – azonnal szovjetizálhatta volna Magyarországot, ennek megakadályozására belső erő ugyanis nem állt rendelkezésre, de külső szándék is legfeljebb a szavak szintjén. Sztálin azonban nem így döntött. Szem előtt tartotta a nemzetközi helyzetet, s úgy ítélte meg, hogy Magyarországot (és Csehszlovákiát) „talonban kell tartani” a nagyobb jelentőségű kérdésekről szóló alkudozások idejére.

Emiatt történhetett meg, hogy a szovjetek engedélyezték 1944 decemberében a magyar (ideiglenes) Nemzetgyűlés és kormány létrehozását, melyek egyaránt koalícióra épültek. A későbbiekben pedig ezért engedélyezték a kvázi-szabad választások megtartását 1945. november 4-én, s ugyanígy a parlamentarizmus tovább élését, a (korlátozott) sajtónyilvánosság működését, az emberi és politikai alapjogok törvénybe iktatását (1946. évi I. tc.), valamint az ellenzéki pártok működését. És ez vezetett oda, hogy engedélyt kapott a **keresztény szellemű pártok részvétele a magyar közéletben**, utasítva egyben a Magyar Kommunista Párt (MKP) vezetését, hogy – átmenetileg – fogadják el a parlamentarizmus kereteit, tűrjék meg a nem kommunista pártokat, fogadják el az egyházak működését, s akár kereszténydemokrata pártok felbukkanását is.

KERESZTÉNYDEMOKRATA KEZDETEK (1944–45)

Folytassuk is innét! Végző soron Rákosiék sem tudták, hogy az alkudozás során hogyan döntenek Magyarországról, ezért aztán arra rendezkedtek be, hogy hosszú távon is az 1945–46-ban kialakított keretek között kell majd tevékenykedniük. A szovjet megszállók azonban nem hagyták magára ötödik hadoszlopukat. A SZEB és a megszálló főparancsnokság a párt kezébe juttatott olyan eszközöket (köztük a politikai rendőrséget, általában a fegyveres testületek vezetését, a népbíróságokat, ügyészségeket, gazdasági vállalkozásokat, a rádiót és a filmvállalatokat, sajtótermékeket, nyomdákat), amelyek birtokában az MKP nagyon komoly helyzeti előnybe került. Emellett a SZEB konkrétan is beavatkozott a politikai küzdelmekbe, ha a kommunisták ezt igényelték, illetve rászorultak.

Ezek a körülmények tették lehetővé, hogy az egyházak Magyarországon tovább működjenek, igaz, anyagi bázisuktól az 1945-ös „földreform” idején lényegében már megfosztották őket. Ám ez nem kényszerítette térdre az egyházakat, sőt a szörnyű, pusztító háború, az „istentelenség tora” után a keresztény hit régen látott erővel támadt fel a lelkekben, szívekben. Az egyház Magyarországon megingathatatlanul állt ki amellet az igazság mellett, hogy az ember nemcsak anyag, hanem spirituális lény, Isten képmása, vagyis méltóságának és jogainak forrása nem más, mint maga a teremtő Isten. Ez adta és adja meg szabadságát és autonómiáját, ami minden keresztény szellemű politikai képződmény alapvetése volt. Eltérés legfeljebb abban akadt, hogy ezt az ideált milyen politikai eszközökkel kívánták érvényre juttatni.

A II. világháború után a kereszténydemokrata közösségek is vágytak a népakarat parlamentarizmusban megnyilvánuló tiszta megtestesülésére. A kereszténydemokrata közéletiség szellemi, erkölcsi, politikai hitvallása 1945 és 1949 között azonban mégsem elsősorban a parlamentarizmus keretei között érvényesült. Sokkal inkább megnyilvánult a sokféle egyesületben, úgymint a Katolikus Agrárfűjségi Legényegyletek Országos Testülete (KALOT), a Katolikus Asszonyok és Lányok Szövetsége (KALÁSZ), az Egyházközségi Munkásszakosztályok (EMSZO), a Hivatásszervezet és az ezek által működtetett katolikus népfőiskolák, vagy egyéb civiltársadalmi szerveződések keretei között. E társadalmat átszövő szervezetek összefogását személyesen az esztergomi érsek és hercegprímás, Serédi Jusztinián jóváhagyásával, Apor Vilmos útmutatásával, Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm jezsuita szerzetesek szervezésében, Kovrig Béla világi vezetésével kísérelték meg, még a háború alatt. Létre is hozták a Katolikus Szociális Népmozgalmat, amely azonban a német megszállás miatt nem tudott kibontakozni, de a háború után erre a fundamentumra kívánták építeni a keresztény szellemű közéleti szerepvállalást. Az 1944–45-ös politikai, szellemi és társadalmi cezúrát ez a szervezet túlélte, és messze a legnagyobb és legnívósabb bázisát jelentette a korabeli magyar politikai mozgalmaknak. Sem a kommunista, sem a szociáldemokrata szervezetek nem vehették fel a versenyt ezzel az erővel. Maradt tehát velük szemben az erőszak, a tiltás, a megfélemlítés.

Fontos, hogy 1945. március 29-én hunyt el Serédi Jusztinián, és másnap kapott halálos sebet – a sokak szerint kiszemelt utódjának tekinthető – Apor Vilmos. Bizonyos források szerint éppen Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm javaslatára nevezte ki XII. Pius pápa Mindszenty József veszprémi püspököt esztergomi érsekké. Mindszenty úgy érezte, a politikai palettán nincs olyan erő, amely képviselni tudná az egyház, a hit és a nemzet együttes érdekeit. Az 1944. december 21-én létrejött ideiglenes Nemzetgyűlésben és kormányban ugyanis nem látott garanciát arra nézve, hogy az ország szovjetizálását megakadályozhatná. Nem érezte ezt az erőt az 1945 novemberében megválasztott Nemzetgyűlésben és a Tildy Zoltán, majd Nagy Ferenc vezette kormányban sem.

A katolikus egyház és a keresztény politika közti ellentétek abból fakadtak, hogy a keresztény szellemű politikusok nem hagyhatták figyelmen kívül a koalíciós kényszert. Ezért aztán kompromisszumokat kötöttek, gyakran elvtelen kompromisszumokat is, ami egyet jelentett a kommunistákkal való kollaborálással. Mindszenty pedig jól tudta,

hogy ez mihez vezet, miközben mindenki máshol látta a kooperálás és a kollaborálás határvonalát. Meddig politikai kompromisszum egy döntés, s honnan elvtelenség? Ebben nem sikerült közös nevezőre jutni, ami fájdalmas hiányossága és fontos tanulsága e korszak keresztény közéletének.

A bajok mindjárt ott kezdődtek, hogy alakuljon-e, s ha igen, milyen hangsúlyokkal s kinek a vezetésével **önálló kereszténydemokrata párt**? Állást kellett foglalni abban is, hogy nem lenne-e hasznosabb támogatni egy világnézetiileg közel álló pártot a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front tagjai közül, amelyet már elfogad a megszálló hatóság és a kommunista párt is. Ez a párt csakis a Független Kisgazdapárt lehetett. Végül ez utóbbi vélemény győzött, ám nagyon furcsa körülmények közepette. 1944 novemberében ugyanis, mégpedig illegalitásban, megalakult a (Keresztény) Demokrata Néppárt, mely meg is kezdte a szervezkedést. A pártot – és általában a keresztény politika megjelenését – Kerkai páter irányította, a vezetés viszont Pálffy József kezébe került, aki a keresztény politikai oldalt még a Magyar Frontban képviselte. Sokan úgy vélték, Pálffy grófi rangja, kormánypárti múltja és egész mentalitása inkább a régi világhoz köti. Végül felemás és elég szerencsétlen megoldás született: egy méltatlan trükkkel Pálffy elmozdították a párt ideiglenes Intézőbizottságának éléről, de helyébe nem választottak senkit. Ugyanakkor megválasztották Barankovics Istvánt főtitkárnak. A párt, amely végleg elhagyta a keresztény jelzőt, később sem választott elnököt. Vezetőjének Barankovics Istvánt tekintették, bár ez nem teljesen egyértelmű, mert Barankovics sokkal inkább elméleti ember volt, semmint – amire nagy szükség lett volna – jó szervező.

A bonyolult játszmának azonban volt egy döntő hatása. A már veszprémi püspök korában a katolikus egyház leendő vezetőjének tekintett Mindszenty József – akit a pápa 1945 szeptemberében ki is nevezett esztergomi érsekké – helytelenítette ezt az eljárást. Ez jelentős mértékben megterhelte a párt és a katolikus egyház viszonyát. Még inkább elmélyült ez az ellentét, amikor Demokrata Néppárt néven Pálffy József is és Barankovics István is kérvényt nyújtott be az Országos Nemzeti Bizottsághoz a választásokon való indulás engedélyezésére. Az ONB, amelyben a koalíciós pártok küldöttei szerepeltek, s így többségben a Baloldali Blokk véleménye érvényesült benne, a Barankovics névvel fémjelzett kérelmet fogadta el. Önmagában még ezzel sem lett volna baj, de végül a párt vezetői úgy döntöttek, hogy nem indulnak önállóan az 1945-ös választásokon. Megállapodtak Varga Bélával, a kisgazdapárt alelnökével, hogy két jelöltjüket veszik fel a kisgazdapárt listájára. Ezzel eldőlt, hogy ellentétben Nyugat-Európával, ahol a kereszténydemokrata pártok vezető szerepet vittek a szellemi újjászületésben és a kormányzásban, ez a politikai mozgalom Magyarországon nem jelenik meg önállóan. Nem lesz tehát önálló kereszténydemokrata párt a parlamentben. A párt tagjai azzal érveltek, és ez valós érv volt, hogy az adott politikai helyzetben nem szabad megbontani a keresztény–polgári–nemzeti–demokrata frontot, amelynek képviselője a Független Kisgazdapárt.

Annyi tudható, hogy Mindszenty József nem tartotta célravezetőnek ezt a megoldást. A kisgazdapártnak legtekintélyesebb, az érsek bizalmát élvező, s ugyanakkor kereszténydemokrata értékrendet is valló tagjainak kellett meggyőznie a hercegprímást, hogy azt egyelőre mégis fogadja el. Ezt Mindszenty meg is tette, mindenekelőtt Sulyok Dezső és Varga Béla kérésére, bár érezte, hogy a kisgazdapárt nem lesz alkalmas a keresztény érdekek hatékony politikai képviselésére és a marxista pártok feltartóztatására. Mint később kiderült, ebben is Mindszenty Józsefnek volt igaza.

A kisgazdapárt felőrlődött a kommunistákkal és a Baloldali Blokkal folytatott küzdelemben. Ezzel igencsak sérült a kereszténydemokrata közéleti, politikai befolyás az országban. A Demokrata Néppárt a maga két képviselőjével (Bálint Sándor, Eckhardt Sándor) aligha jelenthetett bármilyen ellensúlyt a parlamentben. A párt szervezeti élete igencsak esetleges volt, az Intézőbizottságot alkalmasszerűen hívták csak össze, a pártszervezés pedig alig működött.

SZEMBEN A ZSARNOKSÁGGAL (1946–48)

A Kiszgazdapárt defenzív taktikája már 1946 márciusában megbukott, amikor a pártból kizárták a nemzeti demokraták egy csoportját, akik addig határozottan képviselték a kereszténydemokrata gondolatot is. Ezek a képviselők azután megalapították a Magyar Szabadság Pártot, amely modern és precízen kidolgozott pártprogramot tett le az asztalra, és meg is kezdte az erőteljes szervezkedést. A Szabadságpárt **nemzeti demokráciát** hirdetett, amelynek egyik – sok tekintetben legfontosabb – alappillére éppen a kereszténydemokrácia volt. A program alapvetése úgy szólt, hogy „a jó törvény és az Evangélium sohasem térhetnek el egymástól, sohasem állhatnak egymással szemben”. A Szabadságpárt kinyilvánította, hogy része kíván lenni az Európát újjáépítő **keresztény és szociális szellemről áthatott** világmozgalomnak. Mindszenty hercegprímás támogatta is a Szabadságpárt küzdelmeit, más oldalról azonban támogatás nem érkezett. A párt hősiességben együtt bukott el az 1945-ös Nemzetgyűléssel s lényegében a magyar demokrácia háború utáni kísérletével.

A kereszténydemokrata politizálás megalkuvástól és kompromisszumoktól mentes képviselője Slachta Margit volt. Slachta Keresztény Női Tábora kifejezetten katolikus alapon politizált, az összhang Mindszenty és Slachta között teljes volt az olyan kérdésekben is, mint például az államforma kérdése, sőt kettőjük esetében nem jelentett problémát a legitimizmus sem. A Keresztény Női Tábor programja mindenben elnyerte az esztergomi érsek támogatását, ezek között ugyanis ilyen pontok voltak: Istenatyánk uralmának visszaállítása, az Úristen hatalmával az emberi természetjogok elismerése, az emberben a földi mellett az örök értékek védelme, valamint az Egyház és az állam együttműködésének biztosítása. Az 1946–47-es éles politikai küzdelemben a Baloldali Blokk legfőbb célpontjává a kiszgazdapárt mellett egyre inkább Mindszenty bíboros, a katolikus egyház, Slachta Margit, valamint a Magyar Szabadság Párt vált. A baloldal már 1946 végén felvetette a demokratikusan választott Nemzetgyűlés likvidálását és az előre hozott választások kikényszerítését.

Az idevezető úton a legnagyobb érvágást a keresztény egyesületek felszámolása jelentette, mely már 1945-ben megkezdődött, de a döntő csapást 1946 nyarán mérték a keresztény politika hátszágára, feloszlatva mintegy 1500 társadalmi egyesületet és egyházi ifjúsági szervezetet. Közöttük volt a KALOT is, melynek szervezettsége, világnézeti és politikai egysége egyenesen riasztó volt a kommunisták számára. A KALOT 1946 júniusában a Nemzeti Sportcsarnokban tartotta díszgyűlését. A misét Kerkai Jenő celebrálta, és négy jelszót fogalmazott meg: krisztusibb embert, műveltebb falut, életerős népet és önérzetes magyart. A KALOT vezetői (Kerkai és Nagy Töhötöm) tárgyalásokat kezdtek szovjet (!) és kommunista vezetőkkel, hogy a katolikus szervezet helyét biztosítsák a legális közéletben. Ennek során létre is hozták a Magyar Ifjúság Országos Tanácsát 1946. március 4-én, amelyben a kommunista Magyar Dolgozó Ifjúság Szervezete (MADISZ) is részt vett. Vagyis inkább ez vezette. Mindszenty ezt behódolásnak, elvtelen kompromisszumnak vélte, és négy nap múlva megvonta a támogatását a szervezettől. Tizedikén került sor a nagygyűlésre a Sportcsarnokban, ahol a Komszomol szovjet küldöttei is jelen voltak a MADISZ vezetőivel egyetemben. Az egyre zavartabban viselkedő Nagy Töhötömöt meghívták Moszkvába is, ezzel veszélybe került a KALOT identitása.

Ekkortájt történt, hogy a „Teréz körúti merénylet” ürügyén szovjet követelésre Rajk László kommunista belügyminiszter feloszlatta a katolikus egyesületeket 1946. június másodikán. Szviridov hírhedt levele név szerint elítélte Kerkai Jenőt, és a KALOT vezetőinek felróta, hogy „felbecsülhetetlen szolgálatot tettek a fasiszta Németországnak azzal, hogy előkészítették a magyar ifjúságot a fegyveres harcra a Szovjetunió ellen”.

Ilyen körülmények közepette történt meg a Független Kisgazdapárt szétverése, a Nagy Ferenc elleni puccs, a Magyar Szabadság Párt likvidálása és a Nemzetgyűlés feloszlata. Újra felmerült a kérdés: hogyan tovább? Van-e még értelme a politikai küzdelemnek, vagy ez már csak asszisztálás lehet a kommunista diktatúra megvalósításához? Az ellenzék vezére és legkvalifikáltabb tagja, Sulyok Dezső távozott az országból, és már külföldön volt Varga Béla is. De a többiek a küzdelem folytatása mellett foglaltak állást – így tett a Demokrata Néppárt is. Programját Barankovics István foglalta össze:

„Politikai eszményképünk a szabadság- és egyenlőségelvű demokrácia, amely a népi önkormányzatokban valósul meg, s a parlamentáris demokratikus kormányformában csúcsosodik ki. A demokrácia a nép olyan valóságos önkormányzata legyen, amelyben a törvényhozó testület s a végrehajtó és bírói hatalom feltétlenül tiszteli a természetjogot és az isteni törvényeket.”

Barankovics kritizálta a kisgazdák taktikáját és **hosszú távú, világnézeti megalapozottságú, a keresztény ideológiában**, a természetjognak alapvető társadalmi-politikai rendezőelvként való elfogadásában látta a jövőt. Ennek értelmében az embert a jogok nem az állampolgári, hanem az emberi mivoltánál fogva illetik meg. Minden természetjogot az ember nem az államtól, hanem a Teremtőtől kapott, e jogokat az állam tehát tisztelni és biztosítani tartozik, korlátoznia pedig nem szabad.

A Demokrata Néppárt mellett az 1947-es választásokon indult Slachta Margit Keresztény Női Tábora is, és külön párttal jelentkezett Balogh István páter (Független Magyar Demokrata Párt), de erősen hangsúlyozta keresztény és demokrata jellegét a Magyar Függetlenségi Párt is. A választásokon aztán nagy meglepetés született. Az óriási csalások (körülbelül félmillió törvénytelenül kihagyott választó, kétszáz ezer hamis „kékcédulás” szavazat stb.) ellenére a Demokrata Néppárt az ország második pártja lett, és az ellenzék együttesen 39 százalékkal rendelkezett a parlamentben, ahol a Kisgazdapárttal együtt számolva már többségben volt. Ilyen egység azonban nemhogy a Kisgazdapárt és az ellenzék között, de még az ellenzéken belül sem jött létre. (Az egység létrehozására Kovács Imre tett kísérletet, sikertelenül.) Ez aztán lehetővé tette a kommunista pártnak, hogy egyenként felszámolja parlamenti ellenfeleit, az ellenzéket és koalíciós partnereit is. Döntőnek az bizonyult, hogy a kommunisták – leplezendő saját csalásukat – megtámadták a Magyar Függetlenségi Párt (MFP) mandátumait a Választási Bíróságon. A Pfeiffer Zoltán vezette párt kellő támogatást nem kapott sem az ellenzékétől, sem a szociáldemokratáktól, sem külföldről. Az MFP feloszlata és mandátumainak megsemmisítése lehetetlen helyzetbe hozta a kereszténydemokrata politizálást Magyarországon. Sokak számára a fő kérdés az volt, hogy van-e lehetőség a tovább élésre a kommunista dominancia idején, akár valamiféle népfrontban, vagy ebben már nem szabad részt venni. 1948 júniusában, még egyszer utoljára, a kereszténydemokrata ellenzék egy parlamenti demonstráció erejéig megmutatkozott, egységesen ellenezve a felekezeti iskolák államosítását. Megakadályozni ezt azonban ekkor már nem lehetett. Végül minden folyamat Mindszenty József hercegprímás sorsában összpontosult. Ahogy Varga László mondta, ekkor már Mindszenty a történelem útját járta, aki kifejezője volt a magyar nép kommunista- és szovjetellenes álláspontjának, függetlenségi törekvésének. Ez pedig már túl volt a napi politikai szempontokon.

A bíboros 1948 karácsonyi letartóztatásával és bebörtönzésével a legális keresztény politikának nem maradt többé tere. A kereszténydemokrata gondolat azonban nem vészett el, leginkább azért, mert forrása és igazsági megkérdőjelezhetetlenek. A korszak döntéseinek következménye és szereplőinek sorsa pedig okulásunkra szolgál.

Szerző:
Szerencsés Károly

Grafikai tervezés:
Balás Design

Felelős kiadó:
Dr. Máthé Zsuzsa

Szent István Intézet 2023
szentistvanintezet.hu

A tanulmány a Batthyány Lajos Alapítvány támogatásával jelent meg.

— EST. 1991 —
Batthyány Lajos
ALAPÍTVÁNY